

З ІСТОРІЇ НАУКОВИХ УСТАНОВ

До 80-річчя від створення Інституту економіки АН УРСР

УДК 330.8

В.В. Небрат

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ІНСТИТУТІ ЕКОНОМІКИ АН УРСР

Здійснено аналіз та узагальнення історико-економічних досліджень, що проводилися впродовж 1936–1991 рр. в Інституті економіки АН УРСР. Визначено домінуючі чинники, характерні особливості окремих періодів і здобутки наукової діяльності в означених інституційних межах.

Ключові слова: історія народного господарства та економічної думки України, економічна історія, академічна наука, Інститут економіки АН УРСР.

Постановка проблеми. Академічні дослідження за історико-економічним напрямом в Україні розпочалися ще у процесі організації Української академії наук та діяльності її соціально-економічного відділення (1918 р.). Проте, після поразки національних державотворчих змагань і встановлення радянської влади робота в цій царині зазнала суттєвих політичних та ідеологічних впливів. Хоча на перехідному етапі (1920-і – середина 1930-х років) ще зберігалися традиції та школи, започатковані у другій половині XIX – на початку XX ст., наукова діяльність проходила на тлі гострої політичної боротьби. Прихильники еволюційної моделі економічного розвитку (переважно представники дореволюційного покоління фахових учених-економістів – К.Воблий, В.Железнов, Р.Орженцький, М.Птуха, М.Соболев, Є.Слуцький, М.Туган-Барановський, Л.Яснопольський та ін.) виступали за збереження ринкових відносин при широкому залученні держави до вирішення господарських та соціальних проблем; обґрунтовували можливість і доцільність формування змішаної економіки з прогнозними плануванням та багатоукладною структурою. Але у підсумку на державному рівні перемогла інша течія, представниками якої були професійні революціонери-комуністи В.Затонський, Е.Квірінг,

З історії наукових установ

С.Косіор, Г.Петровський, М.Скрипник, В.Чубар, О.Шліхтер та ін. Відтак розвиток науки, зокрема її історико-економічного напрямку відбувався в складних умовах утвердження тоталітаризму, державної монополії та адміністративно-командної моделі управління економікою. Вивчення та викладання історії (в тому числі й економічної) стало знаряддям політичної боротьби і засобом формування нового суспільства.

За сучасних умов розгортання т. зв. «гібридної війни» питання історичної правди, трактування подій і фактів минулого, оцінка окремих персоналій та історичних джерел набувають особливого значення й актуальності. Тому звернення до власної історії, зокрема інтелектуальної, переосмислення й переоцінка її надбань і втрат, виявлення й демістифікація накинутих суспільній свідомості стереотипів, розкриття історичних контекстів і смислів становить важливе завдання. Повною мірою це стосується історії наукових установ, які з одного боку, легітимізують існування певного суспільно-політичного порядку, а з іншого, – були і залишаються інститутами суспільного розвитку, що здійснюють суттєвий вплив не тільки на суспільну свідомість, а й на господарську практику, забезпечують взаємодію духовно-інтелектуальних і матеріальних чинників соціального поступу. 80-річчя від створення Інституту економіки АН УРСР є доброю нагодою звернутися до його історії, зокрема в частині ретроспективного аналізу організації та проведення історико-економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексні глибокі розвідки на предмет аналізу та узагальнення здобутків історико-економічних досліджень радянської доби на разі відсутні. Проблема оцінки української наукової спадщини 1920–1980-х років уперше порушена та розроблялася Л.Горкіною [1], С.Злупком [2], Л.Корнійчук [3], П.Леоненком [4], Е.Лортикяном [5] у перші роки державної незалежності України. Щоправда, названі вчені більше уваги приділяли методологічним та практичним аспектам розвитку економічної науки. Натомість один із найвідоміших вчених-економістів української діаспори Б.Винар провів ґрунтовний історіографічний аналіз розвідок у царині історії економічної думки [6]. У дослідженнях автора статті дістали висвітлення теоретичні дискусії в радянській економічній літературі; розроблення питань теорії та практики фінансового

забезпечення господарського розвитку; концептуалізація ролі державних фінансів у процесах інституційної трансформації економічної системи [7]. Серед останніх публікацій, що містять ретроспективний огляд розвитку економічної науки в Україні, варто назвати підручник з історії економічних вчень, підготовлений творчим колективом під керівництвом В.Тарасевича та Ю.Петруні [8]. У цьому виданні представлені персоналії та здобутки вчених Інституту економіки АН УРСР, зокрема й економістів-істориків, у контексті розвитку не лише вітчизняної, а й світової науки. Разом з тим, слід визнати, що системне опрацювання та концептуальне узагальнення академічних досліджень з економічної історії України ще попереду. Першим підходом до реалізації цього важливого завдання в частині висвітлення діяльності відділу історії народного господарства Інституту економіки слугуватиме ця публікація.

Метою статті є аналіз та узагальнення історико-економічних досліджень, що проводилися впродовж 1936–1991 рр. в Інституті економіки АН УРСР; визначення домінантних чинників, характерних особливостей, вагомих здобутків і негативних аспектів наукової діяльності в означених інституційних межах.

Основна частина. Інститут економіки Академії наук Української РСР заснований за постановою Президії АН УРСР від 27 липня 1936 р. на базі інституту економіки, що входив до складу Української асоціації марксистсько-ленінських інститутів (УАМЛІН). Спочатку він мав назву «Аграрно-економічний інститут», але у грудні того ж року перейменований на «Інститут економіки АН УРСР». Таке корегування не випадкове, бо назва вказує на пріоритети в проблематиці та спрямуванні наукових досліджень. Важлива роль у діяльності Інституту відводилася історико-економічним дослідженням. Увага до цього напрямку наукової роботи з боку радянської держави пояснюється насамперед суспільно-ідеологічною значущістю трактування соціально-економічних процесів у їхній історичній тяглоті, важливістю вивіренних політичних оцінок минулого в контексті завдань т. зв. «соціалістичного будівництва». Дослідження економічної історії та узагальнення результатів розвитку народного господарства в єдності технологічно-організаційних і соціально-економічних перетворень мали забезпечити міцне підґрунтя для розроблення наукових засад економічної політи-

ки правлячої Комуністичної партії та слугувати підтвердженням переваг соціалістичного економічного ладу.

Для усвідомлення специфіки наукової діяльності в радянський період загалом та за історико-економічним напрямом зокрема, варто також мати на увазі, що створення Інституту економіки відбувалося в ході реалізації комплексу заходів по реорганізації академічних наукових установ в Україні. Зокрема, на початку 1930-х років ліквідовано соціально-економічний та історико-філологічний відділи ВУАН, заарештовано та засуджено кілька десятків найвідоміших українських вчених-економістів та істориків, серед яких М.Авдієнко, М.Слабченко, І.Шиманович, П.Бовсунівський, Я.Діманштейн, М.Волобуєв та ін. Ціла низка праць, уже підготовлених до друку, були вилучені як такі, що не відповідають лінії партії та її ідеологічним настановам [1]. Припинили свою діяльність прогресивні наукові інституції, створені в період нової економічної політики, зокрема: Інститут вивчення економічної кон'юнктури, Інститут демографії, Товариство економістів, Бюро економічних досліджень, Кооперативний інститут.

Отже, важливим чинником, що вплинув на формування та розвиток історичного напрямку економічних досліджень в українській академічній науці у радянську добу стала втрата Україною, як і іншими республіками СРСР, національно-культурної визначеності, боротьба з будь-якими проявами національної традиції та спадкоємності в розвитку суспільних наук, у тому числі – політичної економії. Крім того, розрив зв'язків зі світовою наукою, інтелектуальна ізоляція на ґрунті ідеологічної упередженості та політичного протиставлення радянської економічної науки та господарської практики світовим тенденціям і здобуткам також обумовили особливий характер і спрямування наукових розробок і, відтак, публікацій.

Створення Інституту економіки припадає на той етап розвитку економічних досліджень в Україні (кінець 1930-х – 1950-і роки), коли активно розпочалося формування теорії соціалістичного господарства. Цей період характеризується такими рисами:

- адміністративно-командна економічна система сформувалася, війна та повоєнна відбудова народного господарства її закріпили;
- централізм в управлінні економікою досяг абсолюту;

- дискусії в теорії та політиці згорнуті, «єретики» знищені, наука функціонує в строго визначених ідеологією межах;
- в умовах повної ізоляції від впливу світової економічної думки утвердились догматичний характер і апологетичне спрямування т. зв. «теорії соціалістичного господарства»;
- визначився неофіційний поділ сфер досліджень між союзним центром і республіканськими науковими осередками.

За таких умов Інститут економіки АН УРСР став центром наукових досліджень прикладних, галузевих економічних проблем. До 1939 р. він мав у своїй структурі два сектори (промисловості і сільського господарства) та дві науково-дослідницькі групи (історії народного господарства та фінансів). У 1947 р. було створено окремий відділ історії народного господарства.

Одним із головних завдань, поставлених перед Інститутом, було підбиття підсумків досягнень, представлення результатів економічної політики радянської держави та розвитку народного господарства. Тому закономірним був вихід першої праці нового академічного осередку саме історико-економічного змісту та політичного спрямування – «Радянська Україна за 20 років» (1938). Загалом упродовж першого двадцятиліття діяльності Інституту (1936–1956 рр.) ціла низка публікацій була присвячена узагальненню підсумків економічного розвитку України у складі СРСР [34; 25; 26].

Упродовж другої половини 1940-х – 1950-х років в Інституті було підготовлено та захищено понад два десятки дисертацій з історії народного господарства. Серед авторів – молоді на той час дослідники, які згодом стануть корифеями української історико-економічної науки, зокрема Д.Вірник, О.Голубовська, Т.Дерев'янкін, Л.Корнійчук. Фундаментальні праці відомих вчених, які працювали в Інституті економіки, – К.Воблого [9], М.Герасименка [33], П.Ляценка [10], В.Теплицького [11], О.Нестеренка [12], П.Першина [13], Л.Яснопольського [14] – справили значний вплив на становлення та розвиток історико-економічних досліджень в українській академічній науці. Їхні монографії й сьогодні становлять фактологічну базу й історіографічну основу будь-якої серйозної роботи з економічної історії України.

Особливе місце в історико-економічній науці радянської доби належить О.Нестеренку, який упродовж 1953–1965 рр. очолював Інститут економіки АН УРСР. Під його керівництвом було видано низку капітальних праць, таких як: «Нариси розвитку народного господарства УРСР» (1954), «Українська РСР», Ч.1, 2 (1957–1958) та ін., що стали безсумнівним досягненням роботи наукового колективу головного центру економічної науки в Україні. О.Нестеренко підготував і опублікував одноосібну монографію у 3-х ч. «Розвиток промисловості на Україні» (1959–1966), що містить глибокий наскрізний аналіз історичних форм господарювання від ремесел і промислів до зародження й еволюції мануфактури та утвердження фабрично-заводського виробництва на індустріальній технологічній основі [12].

З середини 1950-х років у відділі історії народного господарства розгорнуто дослідження з історії української економічної думки. Результатом розвитку цього напрямку стала публікація збірника «Нариси з історії економічної думки на Україні» за редакцією Д.Вірника (1956) [15], де вперше зроблено спробу викладу економічних поглядів І.Вишенського, Б.Хмельницького, Я.Козельського, В.Каразіна, Т.Степанова, Д.Журавського, С.Подолінського, І.Франка. Більш повно економічний світогляд та політико-економічну програму І.Франка розглянуто в окремій монографії Д.Вірника та Є.Голубовської (1956) [16]. Вже у 1961 р. вийшов другий збірник – «З історії економічної думки на Україні» за редакцією В.Теплицького [17]. Щоправда, висвітлення історії української економічної думки провадилося тоді у марксистсько-ленінській інтерпретації, але й ці здобутки є вагомими з огляду на політичні умови наукових досліджень, коли будь-які розходження з канонами партійної ідеології жорстоко каралися. Так В.Теплицький, який у 1937–1938 рр. виконував обов'язки директора Інституту економіки, був репресований, проте після реабілітації повернувся до наукової роботи в галузі економічної історії.

Праці наукових співробітників Інституту економіки послужили своєрідною основою для розгортання подальших досліджень у царині історії української економічної думки. Зокрема, було аргументовано принциповий методологічно-історіографічний підхід щодо визначення джерельної бази та предмету історії української економічної думки. Д.Вірник, який тривалий

час очолював відділ історії народного господарства, зазначав, що суспільно-економічна думка українського народу в силу національної політики царизму не завжди могла знаходити свій безпосередній вираз у формі систематичного викладу у відповідних економічних працях. Для носіїв прогресивних суспільно-економічних поглядів на Україні двері державних установ та економічних кафедр університетів України і Росії здебільшого були зачинені. Тому, «дослідження історії розвитку суспільно-економічної думки українського народу лише на основі суто економічних праць було б простішим, але далеко не повним. Поширення ж дослідження і на інші форми вияву суспільно-економічної думки (публіцистика, художні твори) є, безперечно, новою і складною справою для дослідника, але воно робить дослідження повнішим, всебічним. Саме з цього погляду і має велике принципове значення включення в коло досліджень історії розвитку української економічної думки і праць тих мислителів, які виражали свою суспільно-економічну думку і не лише у вигляді спеціальних політико-економічних досліджень» [15, с.26].

Важливим здобутком тогочасних розвідок з історії економічної думки України став підхід до вивчення економічної думки не тільки в аспекті історіографії економічної науки, але також у більш загальній постановці проблеми – дослідження історичного розвитку економічних ідей та їх впливу на суспільство. З таких позицій розглядалися економічні погляди вчених-економістів XIX ст. – представників ліберально-демократичного напрямку суспільної думки – у працях В.Жученка, Л.Корнійчук, І.Мешко, В.Теплицького [15; 17; 29; 30; 31]. Разом з тим, тоді ж було закладено сумнозвісну традицію оцінок ідей і постатей «з класових позицій», що призвело не тільки до звуження джерельної бази історії економічної думки, але й до численних фальсифікацій з метою «підгонки» окремих персоналій до стандартів «прогресивних мислителів», а то й «революціонерів-демократів». Тенденційна оцінка поглядів та діяльності М.Бунге, М.Драгоманова, М.Зібера, В.Каразіна, М.Туган-Барановського та ін. обумовила вилучення їхніх найбільш глибоких і прогресивних ідей з арсеналу наукового пошуку та прирекла на тривале забуття цілу плеяду видатних українських мислителів і вчених-економістів.

У формулюванні основних завдань дослідження історії економічної думки прямо вказувалося: «Радянський історик-економіст повинен дотримуватись класового підходу в аналізі і висвітленні проблем історії економічної думки, бути завжди непримиренним до ворожих, антимарксистських економічних ідей і теорій... Висвітлюючи економічні погляди представників відповідного напрямку економічної думки на Україні, дослідник повинен уникати буржуазного об'єктивізму. Він не може обмежитись лише простою реєстрацією чи переліком фактів, простим переказом висловлювань представника того чи іншого напрямку економічної думки, а повинен їм дати відповідну оцінку. Кожне явище, кожний факт з історії економічної думки на Україні треба розглядати, аналізувати і оцінювати з марксистсько-ленінських позицій» [21, с.7–8.]. При цьому ще й наголошувалося на безсумнівному пріоритеті російської економічної думки в постановці питання щодо перетворення суспільного устрою в інтересах народних мас не лише перед українською, а й західноєвропейською суспільною думкою. Розвиток економічної думки поділявся на два основних періоди, а саме: домарксистський і марксистський. Стверджувалося, що тільки з виникненням і поширенням історичного матеріалізму історія перетворилась у справжню науку.

Методологічна побудова наукових праць з економічної історії була підпорядкована догматам політекономії соціалізму про переваги колективної власності та планової організації господарства. Сталося те, про що застерігав свого часу Д.Багалій у передмові до відомої праці «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті», досить вірно передбачаючи майбутні шляхи розвитку української історичної науки. Вчений наголошував, що «від нового марксистського підходу залежатиме як вибір історичного матеріалу так і його розподіл за базою і надбудовами. <...> Основа мусить бути соціально-економічна, а не політична» [20, с.18]. Таким чином закладалися методологічні засади історико-економічних досліджень, що обумовили в подальшому низку згубних для розвитку науки тенденцій та упереджень. Разом з тим, академічні праці та численні статті з історії української економічної думки стали важливим здобутком другого етапу розвитку історико-економічних досліджень в Інституті економіки (1957–1977 рр.)

Суттєвий вплив на проблематику та спрямування дослідницької роботи з історії народного господарства мали суспільно-політичні зміни цього періоду, зокрема підготовка та проведення економічних реформ, перетворення у господарській, політичній, соціально-культурній сферах, що дістали виразну назву «відлига». У 1950–1960-х роках у процесі пошуку шляхів виходу з системної кризи адміністративно-командної економіки та обґрунтування реформ управління народним господарством відроджується практика теоретичних дискусій з методологічних і науково-практичних проблем; актуалізується розроблення питань, пов'язаних із стимулами, важелями, рушіями економічного зростання (підвищення ефективності, інтенсивності, НТП); відбувається часткова «реабілітація» ринкових категорій. Названі риси, що характеризують певний етап у розвитку економічної науки, слугували детермінантами історико-економічних досліджень.

Зокрема, у цей період було розгорнуто дослідження складних соціально-економічних явищ та суперечностей господарського розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст. Вийшла друком низка публікацій С.Борового, Т.Дерев'янкін, С.Злупка, В.Кононенко, С.Кульчицького, Б.Орловського, І.Рознера, М.Уперенка та інших авторів, які розкривали особливості аграрних перетворень в різних українських регіонах, процеси концентрації виробництва та розвитку монополістичних тенденцій у нових галузях господарства; значення іноземного капіталу в розвитку продуктивних сил України; її місце в загальноросійській системі фінансового капіталу; форми, механізми та соціально-економічний зміст промислового перевороту, тощо [22]. Щоправда, результати проведених досліджень публікувалися під загальними заголовками в дусі обґрунтування матеріальних передумов соціалістичної революції, єдності економічної та соціально-політичної історії України та Росії, аргументації положення про неминучість краху капіталізму в глобальному масштабі. Разом з тим, безперечним здобутком дослідників стала постановка питання про особливості господарського розвитку України в складі економічного комплексу інших держав; виокремлення закономірностей і тенденцій цього розвитку; докладне вивчення фактологічного матеріалу, що репрезентує структуру та динаміку виробництва

[18; 27; 32]. Розроблення проблематики історії народного господарства на архівній джерельній базі продовжувало традиції української історичної школи та високі наукові стандарти, запроваджені В.Антоновичем, Д.Багалієм, О.Оглобліним, Н.Полонською-Василенко та іншими видатними вченими-істориками.

Пріоритетним напрямом історико-економічних досліджень залишалось висвітлення індустріальних перетворень, переваг колгоспного ладу в сільському господарстві, успіхів радянської економічної політики. В Інституті вийшла низка праць, що відповідали такому ідеологічному замовленню, зокрема: двотомне видання «Розвиток народного господарства Української РСР, 1917–1967» (1967) [24]; «Ленинский план социалистической индустриализации и его осуществление на Украине» (1969) та ін. Значним внеском у розроблення історії економічної думки було визнано колективну монографію «Становление и развитие советской экономической науки на Украине (1917–1967)», що позиціонувалась як «перше системне дослідження розвитку економічної теорії соціалізму в УРСР як органічної частини всієї радянської економічної науки в перехідний від капіталізму до соціалізму період» [23, с.11].

З 1 серпня 1977 р. відділ отримав назву, що відповідала ширшому колу його дослідницьких завдань – «відділ історії народного господарства та історії економічної думки». Розпочався наступний період у розвитку історико-економічних досліджень у провідній академічній установі України.

Упродовж 1970–1980-х років відділ історії народного господарства та економічної думки посилено займався узагальненням історії розвитку окремих галузей народного господарства в радянський період. За результатами проведених досліджень було захищено близько 40 дисертацій. Серед праць, які заклали основи подальшого наукового розроблення ключових проблем економічної історії України, варто назвати такі: Орловський Б. Розвиток залізорудної промисловості України в дореволюційний період (1971); Толстов Р. Відновлення та розвиток гірничого машинобудування УРСР у післявоєнний період (1975); Жученко В. Прогресивна економічна думка на Україні в 70–80-і роки XIX ст. (1973); Горкіна Л. Питання соціалістичного планування в українській економічній літературі 20-х років

(1974); Голобуцький І. Економічна література XVI–XIX ст. про значення і долю ремесла та дрібних промислів на Україні (1980) та ін. Водночас не припинялася робота з освоєння історичної спадщини української економічної думки. Так, відділ підготував два томи економічних праць І.Я. Франка (т. 44, кн. 1–2), що увійшли до видання його творів у п'ятдесяти томах (1984–1985) [19].

Чинником розвитку історико-економічних досліджень у 1980-х роках стало посилення негативних тенденцій економічного розвитку, загострення внутрішніх суперечностей радянської суспільно-політичної системи. Наслідки цих об'єктивних процесів виявилися у двох прямо протилежних напрямках: з одного боку, посилилася апологетична спрямованість та пафосно-пропагандистський характер публікацій, присвячених історії народного господарства України в радянський період; з іншого, – посилюється увага до західної економічної теорії та практики, зростає зацікавленість проблематикою вітчизняної економічної історії XIX ст. і навіть більш ранніх періодів – XV–XVIII ст. Щодо першого напрямку, то він представлений, насамперед, фундаментальним виданням «Історія народного господарства Української РСР» у 3-х томах (1983–1987) [28]. Другий напрям репрезентують статті А.Бачинського, П.Борщевського, С.Борового, С.Злупка, Г.Ковальчак, Б.Кругляка, В.Кулаковського, Б.Орловського, А.Перковського, І.Рознера, М.Стрішенець, Р.Толстова та ін., присвячені конкретним питанням економічної історії України. Більшість із них були опубліковані у збірнику наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки української РСР», що був заснований у 1965 р. і з того часу щорічно видавався в Інституті економіки [35].

Прикметними рисами радянської економічної науки останньої третини XX ст. є те, що ставляться під сумнів догми політ-економії соціалізму і починається вивчення західної теорії (в межах «критики буржуазних концепцій») та практики ринкових відносин (зокрема, корпоративних фінансів, системи оподаткування тощо). Новим жанром історико-економічних праць стає т. зв. «критика буржуазних економічних теорій», де, хоча й у спотвореному вигляді, але все ж подаються положення та ідеї, що руйнують монополію на істину офіційної науки. У цьому напрямі працювали Л.Горкіна, С.Злупко, В.Кифорак, П.Леоненко,

Н.Петровська, В.Фещенко, Є.Шаблій та інші науковці. Дослідженням зарубіжної економічної думки активно займалися В.Бодров, Р.Васильєва, А.Кредісов, Ю.Козак, А.Гальчинський, В.Сікора, С.Мочерний, І.Кукурудза, В.Степаненко, Н.Пільгуй та ін. Наукові результати систематично висвітлювалися на сторінках збірника «Історія народного господарства та економічної думки Української РСР».

На жаль, науково-дослідницька робота за історико-економічним напрямом не отримала належного втілення у навчальних виданнях. За всі роки діяльності Інституту економіки та, зокрема, відділу історії народного господарства та економічної думки так і не було підготовлено й видано жодного підручника або, бодай, навчального посібника. Українські студенти змушені були користуватись російськими навчальними виданнями з економічної історії та історії економічних вчень. Вважалося, що оскільки викладання суспільних дисциплін ведеться російською мовою, то немає потреби ані в українському перекладі, ані, тим більше, в оригінальних українських підручниках, які б висвітлювали окремо історію господарства України та національну інтелектуальну історію.

Висновки. Зі створенням Інституту економіки Академії наук УРСР провідним науковим осередком історико-економічних досліджень став відділ історії народного господарства та економічної думки. Тематична спрямованість наукових розробок визначалася, насамперед, ідеологічними орієнтирами та політичним замовленням. Упродовж 1936–1956 рр. основним здобутком стали видання, що висвітлювали результати економічного розвитку України у складі СРСР та успіхи соціалістичних індустріально-колгоспних перетворень господарства України. На цьому етапі було сформовано нову генерацію вчених-дослідників, орієнтованих на партійно-класовий підхід до вивчення економічної історії. Разом з тим, фундаментальні праці вчених «старої школи» (К.Воблого, П.Лященка, Л.Яснопольського) становили джерельну, фактологічну та методологічну основу подальших історико-економічних досліджень.

Починаючи з другої половини 1950-х років у відділі історії народного господарства розгорнуто дослідження економічної думки України на основі залучення широкої джерельної бази; вивчення соціально-економічних явищ та суперечностей гос-

подарського розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст. Безперечним здобутком стала постановка питання про особливості розвитку господарства України в складі економічного комплексу інших держав; виокремлення закономірностей і тенденцій цього розвитку; введення в науковий обіг ряду персоналій історії економічної думки України. Серед домінуючих чинників, що визначили характерні особливості цього періоду історико-економічних досліджень, – наростання негативних тенденцій в управлінні економікою; підготовка та проведення господарської реформи; теоретико-методологічні та науково-практичні дискусії з актуальних питань економічного розвитку. Важлива роль в організації та координації наукових досліджень, апробації отриманих результатів, розширенні джерельної та фактологічної бази історико-економічних розвідок належить збірнику наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки Української РСР». До сьогодні зберігають наукове значення праці Т.Дерев'янкина, Л.Корнійчук, О.Нестеренка, Б.Орловського, П.Першина, В.Теплицького, що вийшли в цей період.

Період 1977–1991 рр. характеризується значною кількістю праць з історії розвитку окремих галузей економіки в радянський період; виходом тритомного узагальнюючого видання з історії господарства України та початком критичного вивчення західної економічної думки. Втрата тематичного різноманіття та глибини аналізу, новаторського потенціалу у розвитку історико-економічних досліджень значною мірою були обумовлені загальним станом суспільних наук, що, своєю чергою, відображав кризу радянської системи та її ідеології.

Підбиваючи підсумки наукових досліджень і видавничої діяльності Інституту економіки АН УРСР у царині економічної історії, віддаючи належне вагомим здобуткам вчених, які своєю працею сприяли сув'язі часів і нерозривності історичної пам'яті, беручи до уваги складні умови наукової діяльності в тоталітарному суспільстві, нагадаймо собі про відповідальність вченого перед теперішнім і майбутніми поколіннями. Адже трактування історії формує наше майбутнє.

1. Горкіна Л.П. На шляхах відродження: економічна наука в другій половині XX ст. / Л.П. Горкіна, М.Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6. – С. 15–33.
2. Злупко С.М. Персоналії і теорії української економічної думки / С. Злупко. – Львів : Євросвіт, 2002. – 528 с.
3. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України : [навч. посібник] / Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 431 с.
4. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.) : монографія / П.М. Леоненко. – К. : ІАЕ УААН, 2004. – 434 с.
5. Лортикян Э.Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: очерки истории экономической науки и экономического образования / Э.Л. Лортикян. – Х., 1995. – 192 с.
6. Винар Б. До питання історичного дослідження розвитку української економічної думки. Нарис / Винар Б. // Український історик (Журнал Українського Історичного Товариства). – 1970. – № 1-3 (25-27). – Мюнхен – Нью-Йорк : Українське Історичне Товариство. – С. 54–75.
7. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні : монографія / В.В. Небрат ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2013. – 584 с.
8. Історія економічних вчень [текст] : підручник / за ред. Тарасевича В.М., Петруні Ю.С. – вид. 2-е, допов. і перероб. – К., «Центр учбової літератури», 2016. – 368 с.
9. Воблий К.Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості : в 2-х т. / Воблий К.Г. – К. : Вид-во АН УРСР, 1928–1930.
10. Лященко П.И. История народного хозяйства СССР : в 3-х т. – М. : Госполитиздат, 1947–1956.
11. Теплицький В.П. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні (60–90-ті роки XIX ст.) / Теплицький В.П. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959.
12. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні : в 3-х кн. / О.О.Нестеренко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959–1966.
13. Першин П.Н. Аграрная революция в России: Историко-экономическое исследование : в 2-х кн. / Першин П.Н. – М. : Наука, 1966.
14. Яснопольский Л.Н. Каменноугольная промышленность Донецкого бассейна : в 2-х т. / Яснопольский Л.Н. – К. : Изд-во АН УССР, 1956–1957.
15. Нариси з історії економічної думки на Україні / Відп. ред. Д.Ф. Вірник. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – 388 с.

16. Вірник Д.Ф., Голубовська Є.А. Економічні погляди І.Я. Франка / Д.Ф. Вірник, Є.А. Голубовська ; відп. ред. В.П. Теплицький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – 180 с.
17. З історії економічної думки на Україні: [36. статей.] / Редколегія: В.П. Теплицький, Л.Я. Корнійчук, Є.А. Шаблій. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 348 с.
18. Орловський Б.М. Залізорудна промисловість України в дореволюційний період : історико-економічний нарис / Б.М. Орловський. – К. : Наук. думка, 1974. – 184 с.
19. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50-ти т. – Т. 44, кн. 1–2. Економічні праці / Франко І.Я. – К. : Наук. думка, 1984–1985.
20. Багалій Д. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті / Д. Багалій. – К. : Державне вид-во України, 1928.
21. З історії марксистсько-ленінської економічної думки на Україні : Республіканський міжвідомчий науковий збірник / відп. ред. Д.Ф. Вірник. – К. : Наукова думка, 1966. – 118 с.
22. Економічні передумови Великої Жовтневої соціалістичної революції (на матеріалах України) / відп. ред. Д.Ф. Вірник; АН УРСР, Ін-т екон. – К. : Наукова думка, 1967. – 162 с.
23. Институт экономики / отв. за выпуск И.И. Лукинов ; АН УССР. – К. : Наукова думка, 1985. – 68 с.
24. Розвиток народного господарства Української РСР : в 2 т. / Редколегія: Д.Ф. Вірник (відп. ред.), В.В. Бондаренко, Т.І. Дерев'янкін [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1967. – Т. 1. – 460 с. ; Т. 2. – 500 с.
25. Нариси розвитку народного господарства Української РСР / відп. ред. Д.Ф. Вірник ; АН УРСР, Інститут економіки. – К. : Видавництво АН УРСР, 1949. – 579 с.
26. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР / Ин-т экономики Укр. ССР ; редкол.: д-р екон. наук А.А. Нестеренко и др. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 555 с.
27. Дерев'янкін Т.І. Промисловий переворот на Україні: питання теорії та історії / Т.І. Дерев'янкін. – К. : Наук. думка, 1975. – 280 с.
28. Історія народного господарства Української РСР. У 3 т., 4 кн. / Голов. редколегія: І.І. Лукинов, Т.І. Дерев'янкін, М.С. Герасимчук, В.О. Голубуцький, П.О. Хромов, В.П. Чугайов; АН УРСР ; Ін-т економіки. – К. : Наук. думка, 1983–1984.
29. Жученко В.С. М.І. Зібер – коментатор і популяризатор економічного вчення Карла Маркса / В.С. Жученко. – К., 1968.
30. Корнійчук Л.Я., Мешко І.М. Економічні погляди С.А. Подолинського / Л.Я. Корнійчук, І.М. Мешко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958.
31. Корнійчук Л.Я. Суспільно-економічна думка на Україні в 70-х роках ХІХ ст. / Л.Я. Корнійчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1971.

32. Дерев'янкін Т.І. Мануфактура на Україні в кінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст.: текстильне виробництво / Т.І. Дерев'янкін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 128 с.
33. Герасименко М.П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства / М.П. Герасименко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 304 с.
34. Народне господарство Радянської України. – К. : Вид-во АН УРСР, 1945. – 220 с.
35. Історія народного господарства та економічної думки Української РСР : Респ. міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 12–24 / Редколегія : Т.І. Дерев'янкін (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1977–1990.

Транслітерований список джерел

1. Gorkina L.P. Na shljahah vidrozhennja: ekonomichna nauka v drugij polovyni HH st. / L.P. Gorkina, M.G. Chumachenko // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2008. – № 6. – S. 15–33. [in Ukrainian]
2. Zlupko S.M. Personalii i teorii' ukrai'ns'koi' ekonomichnoi' dumky / S. Zlupko. – L'viv : Jevrosvit, 2002. – 528 s. [in Ukrainian]
3. Kornijchuk L.Ja. Istorija ekonomichnoi' dumky Ukraïny : [navch. posibnyk] / L.Ja. Kornijchuk. – K. : KNEU, 2004. – 431 s. [in Ukrainian]
4. Leonenko P.M. Metodologichni aspekty istorii' ukrai'ns'koi' ekonomichnoi' dumky (HII–HH st.) : monografija / P.M. Leonenko. – K. : IAE UAAN, 2004. – 434 s. [in Ukrainian]
5. Lortikjan Je.L. Ukrainskie jekonomisty pervoj treti HH stoletija: ocherki istorii jekonomicheskoi nauki i jekonomicheskogo obrazovanija / Je.L. Lortikjan. – H., 1995. – 192 s. [in Russian]
6. Vynar B. Do pytannja istorychnogo doslidzhennja rozvytku ukrai'ns'koi' ekonomichnoi' dumky. Narys / Vynar B. // Ukraïns'kyj istoryk (Zhurnal Ukraïns'kogo Istorychnogo Tovarystva). – 1970. – № 1-3 (25-27). – Mjunhen –Nju-Jork : Ukraïns'ke Istorychne Tovarystvo. – S. 54–75. [in Ukrainian]
7. Nebrat V.V. Evolucija teorii' derzhavnyh finansiv v Ukraïni : monografija / V.V. Nebrat ; NAN Ukraïny, In-t ekon. ta prognozuv. – K., 2013. – 584 s. [in Ukrainian]
8. Istorija ekonomichnyh vchen' [tekst] : pidruchnyk / za red. Tarasevycha V.M., Petruni Ju.S. – vyd. 2-e, dopov. i pererob. – K., «Centr uchbovoi' literatury», 2016. [in Ukrainian]
9. Voblyj K.G. Narysy z istorii' rosij's'ko-ukrai'ns'koi' cukroburjakovoi' promyslovosti : v 2-h t. / Voblyj K.G. – K. : Vyd-vo AN URSR, 1928–1930. [in Ukrainian]

10. Ljashhenko P.I. Istorija narodnogo hozjajstva SSSR : v 3-h t. – M. : Gospolitizdat, 1947–1956. [in Russian]
11. Teplyc'kyj V.P. Reforma 1861 roku i agrarni vidnosyny na Ukrai'ni (60–90-ti roky XIX st.) / Teplyc'kyj V.P. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1959. [in Ukrainian]
12. Nesterenko O.O. Rozvytok promyslovosti na Ukrai'ni : v 3-h kn. / O.O.Nesterenko. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1959–1966. [in Ukrainian]
13. Pershin P.N. Agrarnaja revolucija v Rossii: Istoriko-jekonomicheskoe issledovanie : v 2-h kn. / Pershin P.N. – M. : Nauka, 1966. [in Russian]
14. Jasnopol'skij L.N. Kamennougol'naja promyshlennost' Doneckogo bassejna : v 2-h t. / Jasnopol'skij L.N. – K. : Izd-vo AN USSR, 1956–1957. [in Russian]
15. Narysy z istorii' ekonomichnoi' dumky na Ukrai'ni / Vidp. red. D.F. Virnyk. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1956. – 388 s. [in Ukrainian]
16. Virnyk D.F., Golubovs'ka Je.A. Ekonomichni pogljady I.Ja. Franka / D.F. Virnyk, Je.A. Golubovs'ka ; vidp. red. V.P. Teplyc'kyj. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1956. – 180 s. [in Ukrainian]
17. Z istorii' ekonomichnoi' dumky na Ukrai'ni: [Zb. statej.] / Redkolegija: V.P. Teplyc'kyj, L.Ja. Kornijchuk, Je.A. Shabl'ij. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1961. – 348 s. [in Ukrainian]
18. Orlovs'kyj B.M. Zalizorudna promyslovist' Ukrai'ny v dorevolucijnyj period : istoryko-ekonomichnyj narys / B.M. Orlovs'kyj. – K. : Nauk. dumka, 1974. – 184 s. [in Ukrainian]
19. Franko I.Ja. Zibrannja tvoriv : u 50-ty t. – T. 44, kn. 1–2. Ekonomichni praci / Franko I.Ja. – K. : Nauk. dumka, 1984–1985. [in Ukrainian]
20. Bagalij D. Narys istorii' Ukrai'ny na socijal'no-ekonomichnomu g'runti / D. Bagalij. – K. : Derzhavne vyd-vo Ukrai'ny, 1928. [in Ukrainian]
21. Z istorii' marksysts'ko-lenins'koi' ekonomichnoi' dumky na Ukrai'ni : Respublikans'kyj mizhvidomchyj naukovyj zbirnyk / vidp. red. D.F. Virnyk. – K. : Naukova dumka, 1966. – 118 s. [in Ukrainian]
22. Ekonomichni peredumovy Velykoi' Zhovtnevoi' socialistychnoi' revolucii' (na materialah Ukrai'ny) / vidp. red. D.F. Virnyk; AN URSSR, In-t ekon. – K. : Naukova dumka, 1967. – 162 s. [in Ukrainian]
23. Institut jekonomiki / otv. za vypusk I.I. Lukinov ; AN USSR. – K. : Naukova dumka, 1985. – 68 s. [in Russian]
24. Rozvytok narodnogo gospodarstva Ukrai'ns'koi' RSR : v 2 t. / Redkolegija: D.F. Virnyk (vidp. red.), V.V. Bondarenko, T.I. Derev'jankin [ta in.]. – K. : Nauk. dumka, 1967. – T. 1. – 460 s. ; T. 2. – 500 s. [in Ukrainian]
25. Narysy rozvytku narodnogo gospodarstva Ukrai'ns'koi' RSR / vidp. red. D.F. Virnyk ; AN URSSR, Instytut ekonomiky. – K. : Vydavnyctvo AN URSSR, 1949. – 579 s. [in Ukrainian]

26. Ocherki razvitija narodnogo hozjajstva Ukrainskoj SSR / In-t jekonomiki Ukr. SSR ; redkol.: d-r jekon. nauk A.A. Nesterenko i dr. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1954. – 555 s. [in Russian]
27. Derev'jankin T.I. Promyslovij perevorot na Ukrai'ni: pytannja teorii' ta istorii' / T.I. Derev'jankin. – K. : Naukova dumka, 1975. – 280 s. [in Ukrainian]
28. Istorija narodnogo gospodarstva Ukrai'ns'koi' RSR. U 3 t., 4 kn. / Golov. redkolegija: I.I. Lukinov, T.I. Derev'jankin, M.S. Gerasymchuk, V.O. Golobuc'kyj, P.O. Hromov, V.P. Chugajov; AN URSSR ; In-t ekonomiky. – K. : Nauk. dumka, 1983–1984. [in Ukrainian]
29. Zhuchenko V.S. M.I. Ziber – komentator i populjaryzator ekonomichnogo vchennja Karla Marksa / V.S. Zhuchenko. – K., 1968. [in Ukrainian]
30. Kornijchuk L.Ja., Meshko I.M. Ekonomichni pogljady S.A. Podolyns'kogo / L.Ja. Kornijchuk, I.M. Meshko. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1958. [in Ukrainian]
31. Kornijchuk L.Ja. Suspil'no-ekonomichna dumka na Ukrai'ni v 70-h rokah HIH st. / L.Ja. Kornijchuk. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1971. [in Ukrainian]
32. Derev'jankin T.I. Manufaktura na Ukrai'ni v kinci XVIII – pershij polovyni HIH st.: tekstyl'ne vyrobnyctvo / T.I. Derev'jankin. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1960. – 128 s. [in Ukrainian]
33. Gerasymenko M.P. Agrarni vidnosyny v Galychyni v period kryzy panshhyhnogo gospodarstva / M.P. Gerasymenko. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1959. – 304 s. [in Ukrainian]
34. Narodne gospodarstvo Radjans'koi' Ukrai'ny. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1945. – 220 s. [in Ukrainian]
35. Istorija narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoi' dumky Ukrai'ns'koi' RSR : Resp. mizhvid. zb. nauk. prac'. – Vyp.12–24 / Redkolegija : T.I. Derev'jankin (vidp. red.) ta in. – K. : Nauk. dumka, 1977–1990. [in Ukrainian]

Одержано 7.07.2016 р.